

Аліна КЛЕПАК,

доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського ОШПО імені К. Д. Ушинського, кандидат історичних наук

ДИСКУСІЇ НАВКОЛО ВПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ У ПУБЛІКАЦІЯХ ГАЗЕТИ «НОВА РАДА» (1918 р.)

Актуальність теми полягає в потребі осмислення досвіду мовної політики 1918 р. як одного з визначальних чинників формування національної ідентичності та державної самосвідомості. Водночас, реалізація відповідних реформ супроводжувалася опором старої бюрократичної системи, кадровими труднощами, формалізмом і спотвореннями мовної практики. Аналіз публікацій газети «Нова Рада» дає змогу простежити, як ці процеси відображалися в суспільній свідомості та як українська інтелігенція обґрунтовувала необхідність законодавчого утвердження державної мови.

Метою статті є аналіз відображення мовної політики 1918 р. в публікаціях газети «Нова Рада», виявлення основних проблем її впровадження в державних установах, а також з'ясування громадських реакцій і дискусій, спричинених процесом утвердження української мови як державної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових питань, що набули особливої ваги в період революційних змагань 1918 р., була мовна політика. Від 23 березня 1918 р. було ухвалено низку нормативних актів, які зобов'язали тогочасних урядовців володіти українською мовою. Проте в умовах суспільних трансформацій ця вимога нерідко сприймалася радше як **виклик**, ніж як «природна» складова життя [13, с. 89–90].

Історик Дмитро Дорошенко у своїх спогадах згадував про це так: «Гетьманське правительство, дивлячись більш широко на поняття українського громадянина й керуючись більш діловими, ніж національними мотивами, почало приймати нових урядовців, не рахуючись з тим, чи вони належать до національного напрямку, чи володіють уже літературною українською мовою... Багато з-поміж цих урядовців було людей, органічно з Україною не зв'язаних і до національного українського руху неприхильних... не завжди вони поводитися тактовно, і це зразу почало викликати незадоволення з боку прежніх урядовців. Особливо виникали непорозуміння на ґрунті вживання української мови» [12, с. 98–99].

Газета **«Нова рада»** активно публікувала матеріали, що відображали гострі дискусії між прихильниками українського національного відродження та

представниками старої бюрократичної системи, які нерідко залишалися байдужими або вороже налаштованими до українознавчих ініціатив.

Публікація **«Клопіт з державною мовою»** від 28 червня (11 липня) 1918 р. є характерним свідченням труднощів, що супроводжували процес впровадження української мови в адміністративній сфері. На початку статті автор із іронією зауважив, що «урядовці повинні навчитись орудувати українською мовою добре, а не як-небудь», бо в офіційних паперах «і досі бачимо або ж галицький жаргон або російський» [8, с. 1].

Особливо гостро критикувався **формалізм** у підході до опанування мови, засвоєння якої відбувалося, на думку автора, «з наказу, під страхом утрати посади, по словничку... зі страшеною плутаниною в морфології й синтаксисі» [8, с. 1]. У результаті створювався штучний канцелярський стиль, який спотворював живе мовлення. Така ситуація не лише компрометувала саму ідею українізації, а й породжувала недовіру серед народу, для якого мова мала бути зрозумілою та природною.

Ще однією з проблем була поява мовного суржику та калькування з російської, що з'явилося через поспішне і неусвідомлене впровадження української мови в адміністративну сферу. Автор із сарказмом описав «новомодну» мову чиновників, у якій поєдналися риси російської, польської та латинської лексики: «Наші неофіти, дуже часто наша молодь, з азартом набивають собі рота такими словами, як «квестія», «калюмнія», «клявзуля», «наколи», «позаяк», «положення» [8, с. 1]. У підсумку дописувач зазначив, що така практика знецінила значення української мови як символу державності.

Редакційна замітка від 8 (21) липня 1918 р. повідомляла, що 7 (20) липня 1918 р. товариш державного секретаря Микола Могилянський наголосив на єдиному статусі української мови як державної. Водночас до канцелярії надходила значна кількість документів, укладених іншими мовами, що потребувало додаткового часу на їх переклад. У зв'язку з цим було розіслано розпорядження, яким встановлювалося, що офіційне листування з державною канцелярією здійснюється виключно українською мовою [1, с. 2].

Разом із тим кадрову основу державного апарату склали відставні колеги Павла Скоропадського зі збройних сил колишньої Російської імперії, які прагнули витіснити українську мову з установ. Наприклад, за повідомленням кореспондентів газети «Нова рада», на початку вересня 1918 р. Катеринославський губернський староста, генерал-майор Іван Черніков, розіслав повітовим старостам циркуляр із проханням дозволити тимчасове ведення офіційної переписки російською мовою через недостатню обізнаність чиновників з українською [9, с. 3].

У статті громадського та політичного діяча Сергія Шелухіна **«Ще про державну мову»** підкреслювалося виняткове значення української мови як державної та наголошувалося на необхідності її законодавчого закріплення [15, с. 2]. Автор зазначав, що поява закону про права національних меншин лише підтвердила провідну роль українців як більшості й водночас не принизила мов національних меншин, зокрема російської.

Історик рішуче спростовував твердження про нібито «бідність» української мови, підкресливши багатство її виражальних можливостей, розвиненість термінології та здатність повноцінно задовольняти потреби культурного, наукового й офіційного життя. Водночас, за його спостереженнями, російська мова, попри свою поширеність, не відзначалася оригінальністю й часто демонструвала термінологічну неузгодженість у діловому мовленні.

Окрему увагу автор приділив проблемі неповаги до рідної мови з боку частини населення та окремих суспільних інституцій. Він підкреслив, що мова є носієм національної ідентичності та духовних цінностей, а її захист і розвиток мають бути пріоритетом державної політики. З огляду на це, С. Шелухін запропонував ухвалити закон про державну мову в такій редакції: «Українська мова в українській державі вважається державною. Вона обов'язкова в армії, флоті і по всіх урядових та громадських, публічно-приватних установах. Приватним особам дозволяється звертатися до цих установ на їх рідній мові, коли така мова вживається на Україні не менш, як 5 % людности.

Примітка. Урядовцям дозволяється до 9 января 1919 року вживати в словесних зносинах, докладах і виступах руську мову» [15, с. 2].

Публікація «**Державна українська мова**» стала логічним продовженням попередньої статті автора [14, с. 1]. У ній С. Шелухін підкреслював, що встановленого терміну цілком достатньо для тих, хто справді прагне опанувати українську мову. Як приклад, він наводив випадки, коли навіть великороси (росіяни) протягом чотирьох місяців успішно засвоювали українську мову як для усного, так і для письмового спілкування.

Громадський діяч стверджував, що ухвалення закону про державну мову є необхідним кроком «**проти русифікаторів та ворогів українського відродження й української державности**» [14, с. 1]. На його думку, російський царський уряд, запроваджуючи численні заборони на використання української мови, прагнув знищити духовні сили народу та перешкодити формуванню його громадської й державної самосвідомості. Таку політику С. Шелухін визначав як акт насильства, порівнюючи її з ударом ножа в серце: «**Російська урядова мова на Україні – це символ русифікації, переслідування, нищення й приниження української живої народности та насадження московської державности**» [14, с. 1].

Далі публіцист відзначив, що українська державна мова є символом визволення, свободи та самобутності, виразом культурного й політичного обличчя суспільства, держави та її інституцій. На його переконання, встановлення двох державних мов в Україні призвело б до «політичного двоєдушся» й створило б умови для збереження панування чужоземних впливів, насамперед великоруського шовінізму, централізму та гноблення української культури [14, с. 1].

С. Шелухін закликав еліту приділити цьому питанню найпильнішу увагу, розглядаючи його як основу національної гідності та незалежності.

Про те, що заклик С. Шелухіна знайшов широкий відгук серед населення, свідчать численні телеграми та листи, які надходили на його адресу та

публікувалися на сторінках видання під заголовком **«Вислови подяки оборонцеві української мови»** [7, с. 1]. Вони містили сотні підписів як від організацій, так і від окремих груп громадян, які висловлювали протест проти ганебних дій російських русифікаторів, що осіли в Україні, та дякували політичному діячеві за його послідовну працю. Зокрема, подібні звернення надійшли з Харківщини – від Коротичанської «Просвіти», із Чернігівщини – від Ніжинської «Просвіти», із Полтави – від «Полтавського губернського комітету демократичної хліборобської партії», а також із Сум – від слухачів курсів української мови пам'яті Івана Стешенка, організованих місцевою «Просвітою».

Редакція газети опублікувала повністю лист, отриманий від поранених воїнів, які брали участь у боях із більшовиками, і який містив велику кількість підписів. У ньому зазначалося: «Ми, хворі українці-вояки київського військового клінічного шпиталю, діставши свої хвороби в боях з москалями-більшовиками, під час визволення нашої дорогої неньки України, висловлюємо свою найширшу подяку вам, славний борець за велику ідею, за ваше активне обстоювання нашої рідної мови, а з нею і державности та незалежности України – та її народа, себто того, за що не їден з наших товаришів віддав своє життя, а ми пролили не їдну каплю своєї крові на кривавих полях, – та навіки залишилися каліками. Висловлюємо наше обурення з приводу нав'язування нам мови тих, хто нас мучив, знущався над нами, тяжко поранених розстрілював, виносивши із шпиталів.

Перебуваємо в гарячій надії, що при захисті нашому та других славетних діячів-українців ми зможемо, по поверненні нашого здоровля, мирно працювати без московського ярма на користь нашої батьківщини і по потребі знову стати зо зброєю в руках на захист її» [7, с. 1].

У наступних номерах газети **«Нова рада»** було започатковано окрему рубрику **«В оборону української мови»**, що стала своєрідною трибуною для висловлення громадської позиції щодо захисту національних мовних прав. На її сторінках оприлюднювалися численні звернення, заяви та листи від представників різних установ і громадських організацій, які рішуче виступили на захист української мови як державної. Серед них – **співробітники Департаменту державної скарбниці Міністерства фінансів** [4, с. 2], члени центрального бюро **Всеукраїнської учительської спілки** [6, с. 2], **слухачі Полтавського учительського інституту** [6, с. 2], **Головна рада спілки залізничників Південно-Західної залізниці** [11, с. 2], **Черкаське товариство «Просвіта»** [5, с. 2], **товариство «Просвіта» у місті Фастів на Київщині** [2, с. 1–2], **Полтавська губернська філія Українського Національного Союзу (УНС)** [10, с. 3], а також Українське наукове товариство у місті Києві [3, с. 2].

Усі вони висловили солідарність із позицією С. Шелухіна, підкресливши, що утвердження української мови в державному житті є невід'ємною умовою збереження національної ідентичності.

У період революційних подій 1918 року мовна політика стала одним із центральних питань державотворення. Газета «Нова Рада» виступила активним майданчиком для обговорення проблем, пов'язаних із українізацією державного

апарату, опором частини чиновництва та формалізмом у ставленні до української мови. Водночас редакційні матеріали та численні відгуки громадськості свідчать про широкий суспільний резонанс і підтримку ідеї захисту рідної мови.

Таким чином, аналіз матеріалів «Нової Ради» засвідчує, що 1918 р. став важливим етапом у становленні мовної політики України, а її утвердження розглядалося як невід'ємна складова процесу формування національної державності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ:

- 1.[Без автора, редакційна]. В Міністерствах. Наказ про українську мову. *Нова рада*. 1918. 21 (8) липня. № 120. С. 2
- 2.[Без автора, редакційна]. В оборону державної мови. *Нова рада*. 1918. 16 (3) жовтня. № 188. С. 1–2.
- 3.[Без автора, редакційна]. В оборону державної мови. Меморандум українського наукового товариства у Києві за права українського слова. *Нова рада*. 1918. 19 (6) жовтня. № 191. С. 2.
- 4.[Без автора, редакційна]. В оборону української мови. *Нова рада*. 1918. 4 жовтня (21 вересня). № 179. С. 2.
- 5.[Без автора, редакційна]. В оборону української мови. *Нова рада*. 1918. 12 жовтня (29 вересня). № 186. С. 2.
- 6.[Без автора, редакційна]. В оборону української мови. Резолюція центрального бюро всеукраїнської учительської спілки про державну мову. *Нова рада*. 1918. 9 жовтня (26 вересня). № 183. С. 2.
- 7.[Без автора, редакційна]. Вислови подяки оборонцеві української мови. *Нова рада*. 1918. 26 (13) вересня. № 173. С. 2.
- 8.[Без автора, редакційна]. Клопіт з державною мовою. *Нова рада*. 1918. 11 липня (28 червня). № 111. С. 1
- 9.[Без автора, редакційна]. Справа державної мови на місцях. *Нова рада*. 1918. 21 (8) вересня. № 170. С. 3.
- 10.[Без автора, редакційна]. Телеграми. В оборону української мови. *Нова рада*. 1918. 17 (4) жовтня. № 189. С. 3.
- 11.В.С.Л. В оборону української мови. *Нова рада*. 1918. 10 жовтня (27 вересня). № 184. С. 2.
- 12.Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 р. Нью-Йорк, 1954. 512 с.
- 13.Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. Сучасність. 1987. С. 89–90.
- 14.Шелухін С. Державна українська мова. *Нова рада*. 1918. 25 (12) вересня. № 172. С. 1.
- 15.Шелухін С. Ще про державну мову. *Нова рада*. 1918. 21 (8) вересня. № 170. С. 2.